

10. Yüzyılda Yaşamış Deylemli Bir Kumandan: Mâkân b. Kâkî

Cihan Gençtürk | ORCID: 0000-0002-8802-7632 | cihan.gencturk@batman.edu.tr

Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Batman, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/051tsqh55>

Öz

Ebû Mansûr Mâkân'ın babası (Kâkî) ve amcaları (Fîrûzân, Leylâ, Şîrec Vehsûdân) Deylemliler'in önde gelen kabilelerinden Fûlâdvend kabilesine mensupturlar. Mâkân ve aile tarihi süreçte Taberistân'da hüküm süren Taberistân Zeydîleri ile ittifak kurarak, dönemin ana aktörlerinden olan Sâ mânîler'e karşı mücadele etmiş, Mâkân b. Kâkî ise bu mücadeleler sırasında temayüz ederek tarih sahnesinde yer almıştır.

Mâkân b. Kâkî, Deylemliler'in lideri konumunda olan amcası Leylâ b. Numân'ın ölümünün ardından Deylemlileri kendi etrafında toplamıştır. Sonrasında ise gücünü artırarak Taberistân Zeydîleri ile birlikte hareket ederek Taberistân'da hâkimiyet mücadelesine girişmiş ve bölgenin önemli şehirlerinden olan Âmûl'e hâkim olmuştur. Ayrıca Taberistân Zeydîleri'nin lideri olan Hasan b. Ali el-Utrûş'un ölümünün ardından başlayan hanedan içi çekişmelere müdahil olarak nüfuz alanını genişletmiştir. Tüm bu gelişmeler sonucunda Sâ mânîler ile karşı karşıya gelmiş ve onlar adına savaşan eski adamlarından Esfâr b. Şîreveyh tarafından bozguna uğratılarak Taberistân'dan uzaklaştırılmıştır. Fakat mücadelesinden vaz geçmeyerek önce Cibâl bölgesinin önemli şehirlerinden olan Rey şehrinde, daha sonra da Tabersitân'da tekrar hâkimiyet sağlamıştır. En nihayetinde ise bu yerlerin hâkimiyeti için bir başka Deylemli kumandan Merdâvîc b. Ziyâr ile mücadele etmek sorunda kalmış ve bu mücadele sonucunda Sâ mânîler'e biat etmek zorunda kalmıştır. Mâkân b. Kâkî bu biatin ardından Sâ mânîler'den aldığı yardımla Taberistân başta olmak üzere Cürcân ve Kirmân'da hâkimiyet kurmuşsa da sonrasında Sâ mânîler'e isyan etmiş ve 329 (940) yılında Rey yakınlarında bulunan İshakâbâd'da meydana gelen savaşta öldürülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Cürcân, Esfâr b. Şîreveyh, Merdâvîc b. Ziyâr, Sâ mânîler, Taberistân Zeydîleri

Atıf Bilgisi

Gençtürk, Cihan. “10. Yüzyılda Yaşamış Deylemli Bir Kumandan: Mâkân b. Kâkî”. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi* 22 (Haziran 2025), 53-78.

<https://doi.org/10.23897/usad.1632193>

Geliş Tarihi	03.02.2025
Kabul Tarihi	09.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	usad@selcuk.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

A 10th Century Deylemite Commande: Mâkân b. Kâkî

Cihan Gençtürk | ORCID: 0000-0002-8802-7632 | cihan.gencturk@batman.edu.tr

Batman University, Faculty of Islamic Sciences Department of Islamic History and Arts, Batman,
Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/051tsqh55>

Abstract

Ebû Mansûr Mâkân's father (Kâkî) and uncles (Fîrûzân, Leylâ, Şîrec Vehsûdân) belonged to the Fûlâdwand tribe, one of the prominent tribes of the Deylemites. In the historical process, Mâkân and his family formed an alliance with the Zaydîs of Tabaristân and fought against the Sâ mânîds, one of the main actors of the period, and Mâkân b. Kâkî distinguished himself during these struggles and appeared on the stage of history.

After the death of his uncle Leylâ b. Numan, who was the leader of the Deylemites, Mâkân b. Kâkî gathered the Deylemites around him. Afterwards, he increased his power and acted together with the Zaydîs of Taberistân in a struggle for sovereignty in Taberistân and dominated Âmul, one of the important cities of the region. He also expanded his sphere of influence by intervening in the intra-dynastic struggle for the throne that started after the death of Hasan b. Ali el-Utrûş, the leader of the Zeydîs of Taberistân. As a result of all these developments, he confronted the Sâ mânîds and was defeated and expelled from Taberistân by Esfâr b. Şîreveyh, one of his former men who fought on their behalf. However, he did not give up his struggle and regained control first in Rey, one of the most important cities of the Jibâl region, and then in Taberistân. In the end, he had to fight with another Deylemite commander Merdâvîc b. Ziyâr for the control of these places and because of this struggle, he had to swear allegiance to the Sâ mânîds. After this allegiance, Mâkân b. Kâkî, with the help he received from the Sâ mânîds, established control over Taberistân, Cürcân and Kirmân, but later rebelled against the Sâ mânîds and was killed in a battle at Ishakâbâd near Rey in 329 (940).

Keywords

Esfâr b. Şîreveyh, Merdâvîc b. Ziyâr, Sâ mânîds, Taberistân, Zeydîs of Taberistân

Citation

Gençtürk, Cihan. “A 10th Century Deylemite Commande: Mâkân b. Kâkî”. *Journal of Seljuk Studies* 22 (June 2025), 53-78.

<https://doi.org/10.23897/usad.1632193>

Date of Submission	03.02.2025
Date of Acceptance	09.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	usad@selcuk.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Tarihi M.Ö. II. yüzyıla kadar uzanan Deylemliler, eskiden Deylem bölgesi olarak zikredilen, günümüz de ise İran'ın kuzeyinde yer alan Gılân bölgesinde yaşamaktaydılar. Tarihin ilk dönemlerinde itibaren savaşçı özellikleriyle temayüz eden Deylemliler özellikle Sâsânî ordusunda paralı askerler olarak görev almış, içlerinde Deylemli Vehrîz gibi ordu kumandanlığına kadar yükselenler olmuştur (Gençtürk, 2021, s. 27 vdd). Sâsânîler'in Müslüman ordularının hücumları sonucunda yıkılınca, varlıklarını Deylem bölgesinde muhafaza etmeyi başarmakla birlikte Abbâsîler (750-1258) ve Sâmânîler (819-1005) döneminde önemli birer siyasi güç olarak ortaya çıkmışlardır. Özellikle Abbâsîler'e karşı giriştikleri isyanlar sonucunda günümüzde İran'ın kuzeyinde yer alan ve Mâzenderân adıyla anılan Taberistân'a kaçmak zorunda kalan Zeydîler (864-1526) ile kurdukları ilişkiler onlara bu imkânı sağlamıştır. Nitekim Zeydîler bölgeye geldikten sonra Deylem ve Taberistân bölgesi Bâvendîler sonrasında ise Zeydîler ile Abbâsîler ve Sâmânîler'in nüfuz mücadelesi yürüttükleri bir bölge olmuştur. Deylemli kumandanlar ise bu mücadelede genelde Zeydîler ve Bâvendîler'den yana taraf olurken bazen de Abbâsîler ile Sâmânîler'e biat ederek birer siyasi güç olarak ortaya çıkmışlardır. Bunların başında ise Mâkân b. Kâkî'nin amcası Leylâ b. Numân, sonrasında ise Mâkân b. Kâkî, Esfâr b. Şîreveyh ve en nihayetinde bir zamanlar Mâkân'a hizmet etmiş olan Büveyhoğulları gelmektedir.

Mâkân b. Kâkî'nin Mensup Olduğu Hanedan ve Bu Hanedana Dair Bilgiler

Mâkân b. Kâkî ve ailesine dair ilk bilgiler, Mâkân'ın babası Kâkî'nin mensup olduğu ve Deylemliler arasında nüfuz sahibi olan Fûlâdvendîler hakkındadır. Beyhâkî'nin Deylemli kabileler arasında en şerefli ve en güçlü kabilelerden birisi olarak ifade ettiği bu kabilenin reisi Mâkân'ın büyükbabası Numân Fûlâdvend'dir (Beyhakî, 1317 hş., s. 93).

Kaynaklarda geçen bilgilere göre Numân Fûlâdvend'in Kâkî, Fîrûzân, Leylâ, Şîrec ve Vehsûdân adında beş oğlu vardı¹ (Rabino, 1343 hş., s. 212; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 96 vdd.). Bunlardan Mâkân'ın babası Kâkî (Kîyâkî) Gılânîlîler'in,² amcası Fîrûzân ise Deylemliler'in emîrleriydiler (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 260; Beyhakî, 1317 hş., s. 93). Her ikisi de Taberistân ve Deylemde hâkimiyet kuran Taberistân Zeydîleri (864-1526) ile müttefiklerdi. Nitekim Taberistân Zeydîleri'nin üçüncü hükümdarı olan ve en-Nâsîrî'l-Kebîr, el-Nâsîr-Lî'l-hâk gibi unvanlara sahip Hasan b. Ali el-Utrûş (914-917)'ün Sâmânîler'e karşı giriştiği mücadele sonucunda ölen selefi Muhammed b. Zeyd'in intikamını almak üzere Sâmânîler ile yapılan savaşta Kâkî ve kardeşi Fîrûzân, el-Utrûş'un saflarında yer almışlardı. Fakat kaynaklarda Felâs (Falâs) Savaşı olarak kaydedilen bu savaşta el-Utrûş bozguna uğratılmış, ayrıca savaş sırasında Kâkî ve Fîrûzân da öldürülmüştü (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 259-260; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 96; Türkmenî Âzer, 1392 hş., s. 24; Usta, 2013, s. 96; Yaşaroğlu, 2012, s. 111.).

¹ Beyhakî, sadece Kâkî ve Fîrûzân isimlerini kaydetmektedir. Bkz. (Beyhakî, 1317 hş., s. 93).

² Kâkî, Gılân nahiyyelerinden olan Eşkevar'da hüküm sürmekteydi. Bkz. (Rabino, 1368 hş., s. 212).

Numân Fûlâdvend'in diğer oğullarından Şîrec ve Vehsûdâ'na dair fazla bilgi bulunmamakla birlikte bunlara dair bilgiler daha çok çocuklarının yer aldığı olaylar hakkındadır (Rabino, 1368 hş., s. 219; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 109 vdd). Leylâ'ye dair ise diğerlerine nazaran daha geniş bilgiler yer almaktadır. Taberistân Zeydîleri ile müttefik olan Leylâ, Sâmânîler karşısında yapılan birçok savaşta Zeydîler'in saflarında yer almıştır. Fakat en nihayetinde Leylâ de kardeşleri gibi Sâmânîler ile girdiği savaşlar sonucunda 921 yılında öldürülmüştür (es-Sâbî, 1987, s. 46; İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 278; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 471-472; Zerrînkûb, 1377 hş., C. II, s.139; Usta, 2013, s.119; Yaşaroğlu, 2012, s. 125).

Mâkân b. Kâkî'ye Dair İlk Bilgiler

Ebû Mansûr künyesiyle adlandırılan Mâkân b. Kâkî'ye (Miskeveyh, 2016, s. 410) dair ilk bilgiler Cürcân hâkimiyeti için Sâmânîler ile Taberistân Zeydîleri arasında 310 (923) yılında meydana gelen savaş hakkındadır. Şöyle ki Leylâ b. Numân öldürüldükten bir yıl sonra Ebû'l-Hüseyn Ahmed babası Hasan b. Ali el-Utrûş'un yerine Taberistân Zeydîleri'nin başına geçen Hasan b. Kâsım ed-Dâî³ adına, Cürcân'a hâkim olmuştu. Sâmânî Emîri Saîd Nasr b. Ahmed (914-943) ise şehri tekrar hâkimiyet altına almak için Sîmcûr ed-Devâtî'yi dört bin kişilik bir orduyla Cürcân'a göndermişti. Bunu haber alan Ebû'l-Hüseyn Ahmed, başında Mâkân b. Kâkî'nin amcasının oğlu Sürhâb b. Vehsûdân'ın bulunduğu Deylemli ve Cürcânlılar'dan müteşekkil sekiz bin kişilik bir orduyla Sîmcûr ed-Devâtî'ye karşı harekete geçti (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 283-284; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 477; Zerrînkûb, 1377 hş., C. II, s.139; Usta, 2013, s.120-121; Yaşaroğlu, 2012, s. 127; Merçil, 1979, s. 184). İbn İsfendiyâr'da geçen bilgilere göre Sîmcûr ed-Devâtî savaşmadan önce Ebû'l-Hüseyn Ahmed'e haber göndererek Cürcân'ı barış yoluyla teslim etmesini istemişe de Ebû'l-Hüseyn Ahmed bu teklifi kabul etmemişti (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 284). İki taraf arasında Celâyim köyünde (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 284; Usta, 2013, s. 121; Yaşaroğlu, 2012, s. 127) meydana gelen şiddetli çarpışmalar sonucunda Sîmcûr ed-Devâtî, pusuya yatırdığı askerlerin zamanında yardıma gelmemeleri üzerine yenilgiye uğratıldı. Fakat Ebû'l-Hüseyn Ahmed'in adamları ganimet peşine düşünce, pusuda yatan Sîmcûr'un askerleri onlara ani bir şekilde saldırıp, ağır kayıplar verdirdi. Öyle ki; Deylemliler ve Cürcânlılar'dan dört bin kişilik bir kuvvet bu saldırı sonucunda öldürülmüştü. Ebû'l-Hüseyn Ahmed ise bu yenilgi sonrasında savaş alanını terk ederek Esterâbâd'a kaçmıştı. Tüm bu gelişmelerden habersiz bir şekilde savaşın başında yenilip geri çekilen Sîmcûr ed-Devâtî'yi takip eden Sürhâb b. Vehsûdân, savaş meydanına geri döndüğünde adamlarından birçok kimsenin öldürüldüğünü görünce, sağ kalanlarla birlikte Esterâbâd'a Ebû'l-Hüseyn Ahmed'in yanına gitti. Sîmcûr ed-Devâtî ise askerlerinin zafer kazanmaları üzerine 310 (923) yılında Cürcân'a giderek şehri hâkimiyet altına aldı.

³ Hasan b. Ali el-Utrûş yaşı ilerleyince tahtan feragat ederek, halefi olarak çocuklarının yerine Hasan b. Kâsım ed-Dâî'yi tayin etmişti. Bkz. (Yaşaroğlu, 2012, s. 120).

Öte yandan Sürhâb b. Vehsûdân Esterâbâd'da bulunduğu sırada hastalanıp vefat etmiş, Ebû'l-Hüseyn Ahmed de Sârîye'ye gitmişti. Fakat gitmeden önce yerine vekil olarak Mâkân b. Kâkî'yi bırakmıştı. Daha önce de belirttiğimiz gibi liderleri peş peşe ölen Deylemliler bu gelişmeyle birlikte Mâkân'ın etrafında toplanarak onu kendilerine emir tayin etmişlerdi.⁴

Bu olayların akabinde Sîmcûr ed-Devâtî, Muhammed b. Ubeydullah el-Belamî ile birlikte Esterâbâd'ı muhasara altına aldı. Fakat şehri savunan Mâkân b. Kâkî'ye karşı üstünlük sağlayamayınca Mâkân ile mal ve para karşılığında anlaşmaya vardı. Varılan anlaşma gereği, Mâkân, düşmanları karşısında yenilmiş gibi görünerek, Sârîye çekilmiş, şehir de Sîmcûr ed-Devâtî'ye teslim edilmişti. Gerçekte ise bu bir hileydi. Zira Mâkân'a karşı üstün gelemeyen Sîmcûr ed-Devâtî, bu yolla zafer elde etmiş gibi görünerek, Buğra Han'ı Esterâbâd'da vekil bırakarak Nişabur'a gitmişti. Onun ayrılmasıyla birlikte anlaşma şartları gereği, Mâkân geri gelerek Esterâbâd'ı geri almış, Buğra Han ise Cürcân'a çekilmişti. Bu arada Mâkân b. Kâkî Esterâbâd'ı tekrar aldıktan sonra Cürcân üzerine yürüdü ve şehri Buğra Han'dan alarak oraya yerleşti (310/922-923) (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 477-478; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 555-556).⁵

İbn İsfendiâr savaş ve sonrasında meydana gelen olayları İbnü'l-Esîr'den farklı bir şekilde kaydetmektedir. İbn İsfendiâr'a göre; Ebû'l-Hüseyn Ahmed ile Sürhâb b. Vehsûdân, Sîmcûr'un kuvvetlerine saldırarak onları mağlup edince, Sîmcûr adamlarıyla birlikte ovaya kaçmıştı. Fakat hızlıca geri dönerek, kendilerini takip edenleri ok yağmuruna tutmuş ve böylece onları mağlup etmişlerdi. Bu mağlubiyetin ardından Ebû'l-Hüseyn Ahmed; Ali b. Büveyh, Mâkân b. Kâkî ve beraberinde bulunan diğer adamlarla birlikte kaçmak zorunda kalmışlardı. Türkler ise onları Âbeskûn'a kadar takip etmişlerdi. Bu takip sonucunda Ebû'l-Hüseyn Ahmed ve beraberinde bulunanlar Tamîşâ (Temîşâ) gelerek burada konuklamak zorunda kalmışlardı. Daha sonra Ebû'l-Hüseyn Ahmed asker toplamak üzere oradan ayrılarak Âmul'e gitmişti. Takviye kuvvetlerini topladıktan sonra Türklerle hücum ederek onları yenmiş ve böylece 210 yılının Zilhicce ayının sonunda (Nisan 923) Cürcân'a hâkim olmuştu (İbn İsfendiâr, 1396 hş., C. I, s. 284).

Bu bilgiler dikkate alındığında Cürcân'ın Sâmanîler'in hâkimiyetinden çıktığı, Taberistân Zeydîleri'nin hâkimiyetine geçtiği, Mâkân b. Kâkî'nin ise şehri Zeydîler'in adına yönettiği anlaşılmaktadır.

⁴ es-Sâbî'ye göre; Leylâ b. Numân'ın ölümünün (309/921) ardından Deylemliler, Leylâ b. Hurşîd'i kendilerine lider seçmişlerdi. Fakat kısa bir sürede Leylâ b. Hurşîd ölünce onun yerine ilk olarak Leylâ b. Numân'ın yeğeni Ebû'l-Hüseyn b. Kâkî b. Numân'ı sonrasında ise onun kardeşi Mâkân b. Kâkî'yi lider seçmişlerdi (es-Sâbî, 1987, s. 34). İbnü'l-Esîr'e göre ise Leylâ b. Numân'ın ardından Deylemliler'in başına Leylâ'nın yeğeni Sürhâb b. Vehsûdân b. Numân geçmişti. Fakat Sürhâb b. Vehsûdân 310 (922-923) yılında hastalanıp ölünce, onun yerine Deylemliler, Mâkân b. Kâkî'nin etrafına toplanarak, onu kendilerine lider seçmişlerdi (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 477-478).

⁵ Bu konuda ayrıca bkz. (Usta, 2013, s. 121-122; Yaşaroğlu, 2012, s. 127-128; Merçil, 1979, s. 184 vd.).

Mâkân b. Kâkî'nin Âmul ve Sârîye'deki Faaliyetleri

Bu gelişmelerden sonra Taberistân Zeydîleri arasında yaşanan iktidar mücadelesi Mâkân b. Kâkî'nin muktedir bir kişi olarak tarih sahnesine çıkmasına olanak sağlamıştır. Şöyle ki Hasan b. Ali el-Utrûş 304 (917) yılında vefat edince onun yerine halefi olarak tayin ettiği Hasan b. Kâsım ed-Dâî geçmişti. Fakat her ne kadar el-Utrûş'un oğlu Ebû'l-Hüseyn Ahmed ilk başlarda kendisine itaat etmiş olsa da sonrasında kardeşi Ebu'l-Kâsım Cafer ile birlikte isyan ederek hükümdarlık mücadelesine girişmişti. Mâkân b. Kâkî ise Ali b. Hûrşîd, Esfâr b. Şîreveyh ve Raşâmuc b. Şîr gibi kumandanlarla birlikte bu mücadelede Ebû'l-Hüseyn Ahmed ile Ebu'l-Kâsım Cafer'in yanında yer almıştı. Başta Mâkân b. Kâkî olmak üzere Deylemliler'den yardım alan el-Utrûş'un oğulları, Taberistân'ın önemli şehirlerinden olan Âmul'de bulunan Hasan b. Kâsım ed-Dâî'yi şehirden uzaklaştırarak yönetimi ele geçirdiler (311/923) (es-Sâbî, 1987, s. 34-35; İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 285-286; Madelung, 1975, s. 211; Âştîyanî ve Pîrnîya, 1385 hş., C. 2, s. 538-539; İslâmî, 1390 hş., C. 1, s. 331-332; Yaşaroğlu, 2012, s. 123). Fakat bu durum fazla uzun sürmedi. Zira Ebû'l-Hüseyn Ahmed Âmul'e hâkim olduğu yıl vefat etti. Ondan sonra kardeşi Ebû'l-Kâsım Cafer de vefat edince oğulları arasında iktidar mücadelesi başladı (es-Sâbî, 1987, s. 34-35; İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. s. 286 vd.; Madelung, 1975, s. 211; İslâmî, 1390 hş., C. 1, s. 332-333; Yaşaroğlu, 2012, s. 123-128). Bu durum ise Deylemli kumandanların saflarını belli etmelerine neden oldu. Bu iktidar mücadelesinde daha önce Mâkân'ın emrinde olan ve sonrasında isyan edip Sâmanîler'e biat eden Deylemli kumandan Esfâr b. Şîreveyh ve destekçileri, Ebû'l-Hüseyn Ahmed'in oğlu Ebû Ali Muhammed'i desteklemekteyken, Ebu'l-Kâsım Cafer tarafından Cürcân'a vali olarak tayin edilmiş olan Mâkân ise Ebu'l-Kâsım Cafer'in oğlu İsmail'i⁶ desteklemekteydi (es-Sâbî, 1987, s. s. 35; İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 287; Mar'aşî, 1345 hş., s. 69; Madelung, 1975, s. 211; Âştîyanî ve Pîrnîya, 1385 hş., C. 2, s. 540; İslâmî, 1390 hş., C. 1, s. 333-334; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 121; Yaşaroğlu, 2012, s. 128-129; Nazım, 1972, C. 7, s. 201).

Mâkân b. Kâkî, İsmâîl'i tahta oturtmak için ilk olarak, İsmâîl'in rakibi Ebû Ali Muhammed'in Memtîr (veya Mâmetîr)'e⁷ gittiği sırada üzerine bir birlik gönderip onu tutuklatarak hükümdarlık sembolü olan külâhı ondan aldı. Daha sonra Âmul'e giderek, İsmail'i tahta çıkardı ve bu durumu Gîlân'da bulunan Hasan b. Kâsım ed-Dâî'ye bildirdi (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 287; İslâmî, 1390 hş., C. 1, s. 334; Yaşaroğlu, 2012, s. 128-129). Ayrıca kardeşi Ebu'l-Hüseyn b. Kâkî'yi de Ebû Ali Muhammed'i öldürmesi için Horasan'a gönderdi. Ebu'l-Hüseyn Horasan'a gittikten sonra kardeşinden aldığı emir doğrultusunda o sırada Cürcân'da⁸ tutulan Ebû Ali Muhammed'i öldürmek için harekete geçti. Fakat Ebu'l-

⁶ İsmail, Hasan b. Firûzan'ın üvey kardeşiydi ve aynı zamanda Mâkân b. Kâkî'nin ağabeyi Kenâr (Kenâb) b. Kâkî'nin kızı ile evliydi. Bkz. (es-Sâbî, 1987, s. 35; Yaşaroğlu, 2012, s.128).

⁷ Taberistân (Mâzenderân)'da yer alan bu şehir Âmul ve Sârîye'den bir merhale uzaklıktadır. Bkz. (Strange, 2015, s. 458).

⁸ es-Sâbî, Cürcân'a değil, Sârîye'de bulunduğunu kaydetmektedir. Bkz. (es-Sâbî, 1987, s. 35).

Hüseyin b. Kâkî bu düşüncesini gerçekleştireceği sırada Ebû Ali Muhammed tarafından öldürüldü (es-Sâbî, 1987, s. s. 35; İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 287; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 513; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 557; Madelung, 1975, s. 211; İslâmî, 1390 hş., C. 1, s. 334; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 121-122; Yaşaroğlu, 2012, s. 129).

Ebû Ali Muhammed bu olaydan sonra Mâkân b. Kâkî'ye karşı Esfâr b. Şîreveyh⁹ ile birleşmeye karar verdi ve bu doğrultuda Ebu'l-Hüseyin b. Kâkî'yi öldürdüğü sırada ele geçirdiği hükümdarlık mührünü Esfâr b. Şîreveyh'e göndererek onu Cürcân'a davet etti. Esfâr da tâbi olduğu Sâ mânîler'den yardım alarak Ebû Ali Muhammed'in Cürcân'a hâkim olmasını sağladı (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 287-288; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 513; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 557; Madelung, 1975, s. 211; İslâmî, 1390 hş., C. 1, s. 334; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 122; Yaşaroğlu, 2012, s. 129; Gençtürk, 2024, s. 51).

Mâkân b. Kâkî tüm bu gelişmelerden haberdar olunca Rûyân, Kûm, Gîl ve Deylemliler'den müteşekkil bir orduyla birlikte Cürcân'a gitti. Fakat Cürcân'da Esfâr ile yaptığı savaşta mağlup oldu ve zorlu bir yolculuğun ardından Sârîye (Sârî)'nin dağlık bölgelerine çekildi.¹⁰ Böylece Ebû Ali Muhammed; Esfâr ve dolayısıyla Sâ mânîler'den aldığı yardım sonucunda Cürcân ve çevresine hâkim oldu (314/926)¹¹ (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 287-288; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 513; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 557; Madelung, 1975, s. 211; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 116-122; Yaşaroğlu, 2012, s. 129; İslâmî, 1390 hş., C. 1, s. 334; Gençtürk, 2024, s. 51; Nazım, 1972, C. 7, s. 201). Fakat onun bu iktidarı fazla uzun sürmemiştir. Zira Ebû Ali Muhammed, Cürcân'a hâkim olduktan kısa bir süre sonra çevgân ya da cirit oynarken atından düşüp ölmüştür (es-Sâbî, 1987, s. 35; İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 288-289; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 513; Madelung, 1975, s. 211; İslâmî, 1390 hş., C. 1, s. 334-335; Gençtürk, 2024, s. 51). Onun ölümünün ardından yerine kardeşi Ebû Cafer Hasan geçmiştir (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 289; Mar'aşî, 1345 hş., s. 69; Madelung, 1975, s. 211).

Yukarıda zikrettiğimiz şekilde mağlup olan Mâkân b. Kâkî bu gelişme sonucunda Âmül ve Cürcân'a hâkim olmak üzere etrafına topladığı beş yüz kişiyle birlikte Nâtil (veya Nâtile)¹² gelerek burada karargâh kurdu. Ayrıca Gîlân'a çekilmiş olan Hasan b. Kâsım ed-Dâî'ye mektuplar yazarak onu Taberistân'a davet etti. Bu sırada Âmül'de bulunan Ebû Cafer bu

⁹ Esfâr b. Şîreveyh; Mâkân b. Kâkî'nin emrinde bulunan Deylemliler kumandanlardandı. Fakat orduda bulunduğu sırada emirlere uymayarak, bağımsız bir şekilde hareket edince, Mâkân b. Kâkî tarafından ordudan uzaklaştırılmıştı. Bu gelişme üzerine Esfâr b. Şîreveyh, Nişâbûr'a giderek Sâ mânîler'e sığınmıştı. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Gençtürk, (2024, s. 51).

¹⁰ İbn İsfendiyâr; Mâkân b. Kâkî'nin savaş meydanından yaralı bir şekilde kendisini takip eden askerlerden kaçarak bir bahçıvana sığındığını, bahçıvanın da onu saklayarak yaralarını tedavi ettiğini, Mâkân b. Kâkî'nin ise güç ve kudret sahibi olduktan sonra, kendisine yardım eden bu bahçıvanı ödüllendirdiğini kaydetmektedir. Bkz. (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 288).

¹¹ İbn İsfendiyâr (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 290) bu olayları 314 (926) yılında meydana geldiğini kaydederken, İbnü'l-Esîr (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 507-512) bunu 315 (927-928) yılında meydana gelen olaylarda anlatmaktadır.

¹² Nâtil, Âmül'ün beş fersah batısında yer alan bir kasabadır. Bkz. (Strange, 2015, s. 456).

durumu öğrenince Nâtil'e yürüdü. Buna karşın Âmul'de bulunan ve aralarında şehrin reisi Ebû Cafer Muhammed b. Ali gibi isimlerin yer aldığı muhalifler ise Mâkân'a haber göndererek bu mücadelede kendisine destek vereceklerini bildirdiler. Her ne kadar Mâkân, muhaliflere bu fiillerini gizli tutmalarını söylediye de onlar bunu dikkate almayıp Ebû Cafer'e karşı açıkta cephe almaya başladılar. Ebû Ca'fer bunu haber alınca bin iki yüz kişiden oluşan seçkin bir birliği önder göndererek, kendisi de Nâtil'den ayrılarak Âmul'e doğru ilerledi. Bu öncü birlikler Âmul'e ulaştıkları zaman muhalifleri kılıçtan geçirdi ve böylece bu isyan bastırılmış oldu. Bu arada yaşanan bu iktidar mücadelesi sonucunda Esfâr b. Şîreveyh bağımsız hareket etmeye başlamış ve Sârîye şehrini ele geçirerek hükümdarlığını ilan etmiştir (314/926).

Tüm bu gelişmelerin ardından Mâkân b. Kâkî Âmul'e gelerek Ebû Cafer'i oradan uzaklaştırıp, şehre hâkim oldu. Ardından da Hasan b. Kâsım ed-Dâî'ye tekrardan haber göndererek onu şehre davet etti. Hasan b. Kâsım ed-Dâî bu daveti kabul ederek Âmul'e gitti. İkisi daha sonra Sârîye şehrini ele geçirmiş olan Esfâr b. Şîreveyh'in üzerine yürüyerek onu şehirden uzaklaştırdılar (315/927-928) (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 289-290; Mar'âşî, 1345 hş., s. 69; Madelung, 1975, s. 211; Âştîyanî ve Pîrnîya 1385 hş., C. II, s. 540-541; İslamî, 1390 hş., C. I, s. 335; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 116-117-124-125; Yaşaroğlu, 2012, s. 130; Gençtürk, 2024, s. 51).

Mâkân b. Kâkî ile Hasan b. Kâsım ed-Dâî Taberistân'a hâkim oldukları sırada Sâ mânî Emîri Nasr b. Ahmed Taberistân'ı ele geçirmek için harekete geçmiş, fakat başarılı olamamıştır (314/926) (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 290-291; Âştîyanî ve Pîrnîya, 1385 hş., C. 2, s. 540-541; İslamî, 1390 hş., C. 1, s. 335; Usta, 2013, s.124-125; Yaşaroğlu, 2012, s. 131). Bu gelişme sonucunda Sâ mânîler'in Taberistân üzerindeki tehlikesi son bulunca Mâkân b. Kâkî'nin Hasan b. Kâsım ed-Dâî'ye karşı olan davranışları menfi şekilde değişmişti. Hasan b. Kâsım ed-Dâî ise bu durumdan endişe duymaya başlamış ve bunun sonucunda Âmul şehrini terk ederek Gîlân'da bulunan Bâvendî¹³ hükümdarı İspehbed Şervîn b. Rüstem (II. Şervîn)'in yanına gitmişti. Hasan b. Kâsım ed-Dâî'nin ayrılması sonucunda iktidarı kaybedeceğini anlayan Mâkân b. Kâkî, davranışlarından dolayı özür dileyerek, Âmul'e geri gelmesi için kendisine haberci göndermişse de Hasan b. Kâsım ed-Dâî, onun özrünü kabul etmeyerek Gîlân'da kalmaya devam etmişti.

Bu gelişmeleri kendi lehine çevirmek isteyen Esfâr b. Şîreveyh, Cürcân'dan harekete geçerek; Türk, Gîl ve Deylemliler'den müteşekkil yedi bin kişilik bir orduyla Mâkân b. Kâkî'nin üzerine yürüdü. Âmul'de bulunan Mâkân'ın da karşı saldırıya geçmesiyle birlikte iki ordu arasında şehir kapılarının dışında dört gün süren bir savaş meydana geldi. Savaşın dördüncü gününde ise Raşâ muc b. Şîr'in Mâkân'a yardıma gelmesiyle birlikte Esfâr b. Şîreveyh mağlup oldu ve Cürcân'da bulunan Sâ mânî kumandanı Bekr b. Muhammed b. İlyasa (Bekr b. Muhammed b. Elisâ)'nın yanına dönmek zorunda kaldı (315/927-928) (İbn

¹³ Bâvendîler, 665-1349 yılları arasında Taberistân'da hüküm süren İran asıl bir hanedandır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Tokuş, 2018, s. 421 vdd.; Merçil, 1992, C. 5, s. 214-215).

İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 290-291; Mar'aşî, 1345 hş., s. 69; Âştîyanî ve Pîrnîya, 1385 hş., C. 2, s. 540-541; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 116-117-122; Usta, 2013, s.125; Yaşaroğlu, 2012, s. 131; Gençtürk, 2024, s. 51). Bu arada Esfâr b. Şîreveyh savaş meydanından kaçınca onun tarafından daha önce esir alınmış olan Ali b. Hûrşîd¹⁴, Mâkân tarafından serbest bırakıldı (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 291).

Mâkân b. Kâkî; Esfâr b. Şîreveyh'e karşı elde ettiği zaferin ardından hâkimiyet alanını genişletmek üzere Esterâbâd'a ordu göndererek kendisi de Sârîye gitti. Ayrıca Hasan b. Fîrûzân'ı Şehriyâr Vendâd Hürmüzkuh'un yanına kaçmış olan Ebû Cafer Hasan'ı yakalamakla görevlendirdi. Hasan b. Fîrûzân da ona yakalayarak zelim bir halde Sârîye'ye getirerek Ebû'l-Abbâs'ın sarayına hapsedti. Mâkân b. Kâkî'nin Ebû Cafer'e bu şekilde davranması, Kâsım ed-Dâî'nin tepkisine neden olmuştu. Zira Kâsım ed-Dâî, kendisini gönderdiği mektupta bu tepkisini açıkça ortaya koymuştu. Bunun sonucunda Mâkân b. Kâkî iyi niyetini göstermek üzere Ebû Cafer'i serbest bırakarak, Kâsım ed-Dâî'nin yanına gönderdi. Mâkân'ın bu olumlu davranışı sonucunda Kâsım ed-Dâî, Gîl ve Deylemlilerin desteğini alarak Şervîn b. Rüstem ile birlikte Âmûl'e gitti. Mâkân, onları karşıladıktan birkaç gün sonra Sârîye gittiler (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 290-293; Yaşaroğlu, 2012, s. 231-232).

Mâkân b. Kâkî'nin Rey Şehrine Hâkim Olması

Mâkân b. Kâkî yukarıda da belirttiğimiz gibi Hasan b. Kâsım ed-Dâî ile aralarındaki sorunları hallettikten sonra iki taraf bir anlaşma yaptı. Buna göre Hasan b. Kâsım ed-Dâî Taberistân Zeydîleri'nin yeni hükümdarı olarak Cürcân'a giderken, Mâkân b. Kâkî ise ordunun başkumandanı olarak Rey şehrini ele geçirmek üzere harekete geçti (es-Sâbî, 1987, s. 35-36). Bu arada Rey şehri o sırada Sâ mânîler'in hâkimiyetindeydi ve şehri onların adına Muhammed b. Ali Sûlûk (veya Sa'lûk) yönetmekteydi. Mâkân b. Kâkî ve ordusu Rey şehrine ulaştıklarında Muhammed b. Ali Sûlûk'u yenerek şehri hâkimiyet altına aldılar (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 292; Mar'aşî, 1345 hş., s. 70). İbn İsfendiyâr ve Mar'aşî'nin verdiği bu bilgiler İbnü'l-Esîr ve Hândmîr tarafından farklı bir şekilde kaydedilmektedir. İbnü'l-Esîr ve Hândmîr'e göre; Sâ mânî Emîri Nasr b. Ahmed Rey şehrinin valiliğini Muhammed b. Ali Sûlûk'a vermişti. Muhammed de 316 yılının Şaban ayı başlarında (Eylül-928) gelip şehre yerleşmiş, fakat bu sırada hastalanınca, Hasan b. Kâsım ed-Dâî ile Mâkân b. Kâkî'ye mektuplar göndererek, onları Rey'e davet etmiş ve gelmeleri halinde şehrin yönetimini kendilerine teslim edeceğini söylemiştir. Hasan b. Kâsım ed-Dâî ile Mâkân b. Kâkî de Rey'e gelerek şehrin yönetimini Muhammed b. Ali Sa'lûk'dan almışlardır. Muhammed b. Ali Sûlûk ise Rey'den ayrılarak Dâmğân'a gitmiş ve oraya ulaştıktan sonra vefat etmişti (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 505; Hândmîr, 1380 hş., C. II, s. 358). Bu kaynaklardan farklı olarak el-Mesudî, ayrıntıya girmeden 317 (929-930) yılında Hasan b. Kâsım ed-Dâî'nin Mâkân b. Kâkî ile birlikte Rey şehrine geldiğini ve burada bulunan Sâ mânî askerlerini uzaklaştırarak şehri

¹⁴ Esfâr b. Şîreveyh, Sârîye hâkim olduktan sonra Ebû Cafer Hasan tarafından buraya tayin edilmiş olan Ali b. Hûrşîd'i yakalayıp tutsak etmişti. Bkz. (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 290).

hâkimiyet altına aldığını kaydetmektedir (el-Mesudî, 2005, C. IV, s. 297).

Mâkân b. Kâkî Rey şehrine hâkim olduktan sonra Hasan b. Kâsım ed-Dâî'ye haber göndererek onu Rey şehrine davet etti. Zira Esfâr b. Şîreveyh, Hasan b. Kâsım ed-Dâî'ye saldırarak Cürcân ve Âmül başta olmak üzere birçok yeri ele geçirmişti.¹⁵ Bundan dolayı Mâkân b. Kâkî, savunmasız kalan Hasan b. Kâsım ed-Dâî'yi Rey'e çağırması ve Hasan da oraya gitmişti (es-Sâbî, 1987, s. 36; Rahmeti, 1392 hş., s. 86-87; Gençtürk, 2024, s. 52). Mâkân b. Kâkî bu gelişmenin ardından harekâtına devam ederek Cibâl bölgesinin önemli şehirlerinden olan Kazvîn, Zencân, Ebher ve Kum şehirlerini de hâkimiyeti altına aldı (el-Mesudî, 2005, C. IV, s. 297; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 523; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 558; Usta, 2013, s.126).

Bu arada Târîh-i Sîstân adlı eserde geçen bi rivatte göre Mâkân b. Kâkî bir süreliğine de olsa Rey'deki hâkimiyetini kaybetmiştir. Bu rivayete göre: "Sîstân hâkimi Ebû Câfer Ahmed b. Muhammed b. Halef b. el-Leys, Mâkân'a bir elçi göndermişti. Mâkân ise sarhoş olduğu bir esnada bu elçinin sakallarını kestirmiş, sonrasında ise bu fiilinden dolayı elçiden üzür dileyerek sakalları uzayana kadar onu yanında tutup, daha sonra Ebû Câfer Ahmed'in yanına göndermişti. Ebû Câfer Ahmed bu hadiseden haberdar olunca bir gece ansızın Rey'de bulunan Mâkân'a saldırarak onu esir almış, sonrasında ise elçiye yapılan fiilin aynısını Mâkân'a uyguladıktan sonra onu serbest bırakmıştı (Târîh-i Sîstân, 1381 hş., s. 301-302).

Mâkân b. Kâkî'nin Taberistân ve Cürcân'a Hâkim Olması

Mâkân b. Kâkî ile Hasan b. Kâsım ed-Dâî Rey ve çevresinde hâkimiyet alanlarını genişletirken, onların Taberistân'dan uzak olmalarını fırsat bilen Esfâr b. Şîreveyh ise Cürcân'ı ele geçirdikten sonra Taberistân ve çevresinde hâkimiyet alanını genişletmekle meşgul olmaktadır.

el-Mesudî'nin verdiği bilgilere göre Mâkân b. Kâkî ile Hasan b. Kâsım ed-Dâî'nin Rey ve çevresinde elde ettikleri bu başarıların ardından dönemin Abbâsî halifesi el-Muktedir-Billâh (908-932), Sâ mânî Emîri Nasr b. Ahmed'e haber göndererek bu gelişmelerden duyduğu hoşnutsuzluğu kendisine iletmişti. Bunun üzerine Nasr b. Ahmed, Mâkân ve müttetiklerine karşı Esfâr b. Şîreveyh'i görevlendirmiş, Esfâr da kendisine verilen görev doğrultusunda Sâ mânî askerleriyle birlikte harekete geçmişti (el-Mesudî, 2005, C. IV, s. 297-298). Bu noktadan sonra Mâkân b. Kâkî ile Esfâr b. Şîreveyh arasında meydana gelen olayların seyri kaynaklarda farklı şekillerde rivayet edilmektedir.

el-Mesudî'ye göre; Esfâr b. Şîreveyh, aldığı emir doğrultusunda Rey şehrine doğru harekete geçmiş ve iki taraf arasında savaş meydana gelmişti. Fakat savaş esnasında Mâkân b. Kâkî'nin ordusunda bulunan Gîlânlı komutanlar emân dileyerek Esfâr'ın safına geçince, Mâkân, Esfâr karşısında tutunamayarak Taberistân'a oradan da Deylem'e kaçmak zorunda

¹⁵ Bu konuya dair daha fazla bilgi için bkz. (es-Sâbî, 1987, s. 36; İbnü'l-Esîr, 2016, C. 6, s. 513; Gençtürk, 2024, s. 52).

kalmıştı. Hasan b. Kâsım ed-Dâî ise Âmul yakınlarına kaçarak orada bulunan bir değirmene sığınmıştı. Fakat adamları onu terk edince yalnız kalmış ve sonunda orada öldürülmüştü (el-Mesudî, 2005, C. IV, s. 298).

es-Sâbî'ye göre; Eşfâr b. Şîreveyh, Taberistân'da başarılar elde edince, Hasan b. Kâsım ed-Dâî, Mâkân'dan Taberistân'a gidip, Eşfâr ile savaşmasını istemişti. Buna karşın, Mâkân, doğru olanın kendisinin yani Hasan b. Kâsım ed-Dâî'nin harekete geçmesi gerektiği zira imam olduğu için Taberistân'da bulunan gönüllülerin yanında savaşacağını söylemişti. Mâkân'ın ısrarı üzerine Hasan b. Kâsım ed-Dâî, Eşfâr'la savaşmak için harekete geçmek zorunda kalmıştı. Hasan b. Kâsım ed-Dâî Âmul'e gelip Eşfâr ile savaşa tutuştuğu zaman gönüllülerden beklediği desteği almamakla birlikte meydana gelen savaşta yenilmiş ve savaş meydanından kaçarak kızının evine saklanmıştı. Fakat Ziyârilere kurucusu Merdâvîc b. Ziyâr, onu takip edip yakalamış ve ardından öldürmüştü (Ramazan 316/Ekim-Kasım 928-929) (es-Sâbî, 1987, s. 37).

İbn İsfendiyâr'a göre; Mâkân b. Kâkî, Eşfâr b. Şîreveyh'in faaliyetlerini haber alınca harekete geçmeye karar vermiş ve Hasan b. Kâsım ed-Dâî'ye de Rey'de kalmasını söylemişti. Fakat Hasan bunu kabul etmeyerek Eşfâr ile savaşmak üzere beş yüz kişilik bir orduyla Âmul'e gitmişti. Hasan Âmul'e geldiği zaman şehir halkı, Ebû'l-Abbâs'ın telkinleri sonucunda kendisine yardım etmemişlerdi. Sârîye'de bulunan Eşfâr ise bu gelişmelerden haberdar olunca harekete geçerek Âmul'e gelmişti. Neticede iki ordu karşı karşıya gelmiş ve Hasan b. Kâsım ed-Dâî yenilerek savaş meydanından yaralı bir halde kaçarak kızının evine saklanmak zorunda kalmıştı. Fakat kendisini takip eden Ziyârilere kurucusu Merdâvîc b. Ziyâr tarafından yakalanarak öldürülmüştü (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 292).

İbnü'l-Esîr ve İbn Haldûn'a göre ise; Mâkân b. Kâkî ile Hasan b. Kâsım ed-Dâî'yi Eşfâr'ı Taberistân'dan uzaklaştırmak için birlikte harekete geçmişlerdi. İki taraf Sârîye'de karşı karşı gelmiş ve meydana gelen şiddetli savaşın ardından Mâkân ile Hasan yenilerek kaçmak zorunda kalmışlardı. Fakat Eşfâr'ın askerleri Hasan b. Kâsım ed-Dâî'yi takip edip yakalamış ve sonrasında da öldürmüşlerdi (316/928-929) (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 523; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 558).

Bu kaynaklar dışında Hândmîr, iki taraf arasında meydana gelen savaştan bahsederek Hasan b. Kâsım ed-Dâî'nin savaşın ardından yenilerek kaçtığını, fakat yakalanarak öldürüldüğünü kaydetmektedir (Hândmîr, 1380 hş., C. II, s. 415).

Olaylara dair kaynaklarda geçen rivayetler bu şekilde olmakla birlikte, hepsi de Hasan b. Kâsım ed-Dâî'nin Eşfâr b. Şîreveyh ile giriştiği savaş sonucunda öldürüldüğü konusunda hemfikirdir.

Eşfâr b. Şîreveyh bu başarının ardından Taberistân, Rey, Kazvîn, Zencân, Ebher, Kum ve Kerh'e hâkim olmuş ve bu yerlerde hutbeyi Sâ mânî Emîri Nasr b. Ahmed'in adına okutmaya başlamıştı (es-Sâbî, 1987, s. 37; el-Mesudî, 2005, C. IV, s. 298; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 524;

İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 558; Hândmîr, 1380 hş., C. II, s. 358; Yaşaroğlu, 2012, s. 134; Gençtürk, 2024, s. 53). Mâkân b. Kâkî'ye gelecek olursak; Mâkân, Esfâr karşısında tutunamayınca Taberistân'a (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 292; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, 524) sonrasında da Deylem'e çekilmek zorunda kaldı (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 292). İbn İsfendiyâr'a göre; Mâkân b. Kâkî Deylem'e gittikten sonra etrafına topladığı adamlarla gücünü bir hayli artırmıştı. Bunun üzerine Esfâr, kendisine haber göndererek hâkimiyetinde bulunan yerlere saldırmaması karşılığında kendisine Âmul'un yönetimini vereceğini, söylemişti. Zira Esfâr isyan edip bağımsızlığını ilan edince hem Sâmânîler hem de Abbâsîler kendisine karşı harekete geçmişlerdi. Mâkân ise her ne kadar bu anlaşmayı kabul etmişse de Âmul'e geldikten sonra anlaşmaya uymayarak Taberistân'a saldırarak orayı hâkimiyeti altına almıştı (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 293).

Mâkân b. Kâkî'nin Taberistân'a ve etrafına hâkim olması şu şekilde gerçekleşmişti: Esfâr b. Şireveyh yukarıda bahsettiğimiz şekilde hâkimiyet alanını genişletince halka karşı zorba bir yönetim anlayışı sergilemeye başlamıştı. Bu durum ise ordusunda bulunan kumandanların kendisine karşı cephe almasına neden olmuştu¹⁶. Bunların başında ise Merdâvîc b. Ziyâr gelmekteydi. Merdâvîc, Esfâr'ın halka kötü davranması sonucunda isyan etmiş ve daha sonra ona karşı Mâkân b. Kâkî ile anlaşmıştı. Bu durum ise Mâkân b. Kâkî'nin Cürcân ve Taberistân'a hâkim olması için beklediği fırsatı sunmuştu. Şöyle ki Mâkân ile Merdâvîc arasında anlaşma sonucunda iki kuvvet arasında sıkışan Esfâr b. Şireveyh Alamut Kalesi'ne doğru kaçtığı sırada Merdâvîc'in adamları tarafından yakalanarak öldürülmüştü. Bu gelişme sonucunda Merdâvîc; Rey, Hemedân ve İsfâhân gibi önemli şehirlere hâkim olurken, Mâkân da Cürcân ve Taberistân'a hâkim olmuştu (İbn Miskeveyh, 2016, s. 258; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 527 vd.; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 559-560; Gençtürk, 2024, s. 54-55).

Mâkân b. Kâkî ile Merdâvîc b. Ziyâr Arasında Meydana Gelen Olaylar

Mâkân b. Kâkî ile Merdâvîc b. Ziyâr ilk başlarda ortak düşmanları olan Esfâr'a karşı ittifak etmiş olsalar da onun ölümünün ardından bu ittifak son bulmuştu (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 294). Bu ittifakın son bulması ve Merdâvîc'in Taberistân'a ordu sevk etmesine dair iki farklı rivayet bulunmaktadır.

İbn İsfendiyâr'a göre; Mâkân b. Kâkî, Merdâvîc ile sulh yaptıktan sonra, Merdâvîc'in yakın adamı olan Mutarrîf b. Muhammed el-Cürcânî'nin¹⁷ akrabası Ebû'l-Fazl Şâgîrd'i yakalayıp, işkence ederek kendisinden mal talep etmişti. Bunu haber alan Mutarrîf ise Merdâvîc'i Mâkân'a karşı harekete geçmeye zorlamış, bunun üzerine Mâkân Âmul'e çekilmek zorunda kalmıştı. Bu durum karşısında kendisi Rey'in kuzeyinde bulunan Denbâvend'e gitmiş, Taberistân Zeydîleri'nin yeni imâmı el-Utrûş'un torunu Ebû Ca'fer

¹⁶ Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Gençtürk, 2024, s. 54).

¹⁷ Bu kişi, Esfâr b. Şireveyh'in veziriydi. Fakat Merdâvîc, Esfâr'a karşı isyan ettiğinde, Esfâr'a karşı Merdâvîc'in yanında yer almıştı. Bkz. (Gençtürk, 2024, s. 54).

Muhammed b. Ahmed'i ise Gîlân kasabalarından olan Lâricân (Lâhîcân)'a doğru göndermişti. Ancak Mâkân Delâveh Nehri (دلاوه رود)'i geçerek Ebû Ca'fer'e saldırmış ve ordusunda bulunan pek çok kimseyi öldürmüştü. Bu olay karşısında Merdâvîc Denbâvend'den ayrılarak Rey'e geri dönmüştü (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 294-295).

İbn Miskeveyh ve ondan nakil yapan İbnü'l-Esîr'e göre ise; Merdâvîc iktidarını sağlamlaştırıp, gücünün artırınca Mâkân'ın hâkimiyetinde bulunan Cürcân ve Taberistân üzerine ordu sevk etti. Mâkân b. Kâkî ise Merdâvîc karşısında direniş göstermişse de yenilmekten kurtulamamıştı. Böylece Merdâvîc Taberistân'ı ele geçirdi ve oraya vali olarak gücü ve cesaretiyle temayüz etmiş olan Ebû'l-Kâsım b. Bâncîn (veya Belkâsım b. Bilhasan)'i vali olarak tayin etti. Merdâvîc b. Zîyâr bu gelişmenin ardından Mâkân'ın hâkimiyetinde bulunan Cürcân üzerine de ordu sevk etmişti. O sırada şehirde yönetici olarak Şîrzîl b. Salar ve Ebû Ali b. Türkî adlarında iki şahıs bulunmaktaydı. Fakat bunlar Merdâvîc'in şehre doğru geldiğini haber alınca şehirden kaçmışlardı. Onların kaçmasıyla Merdâvîc hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Cürcân'ı ele geçirmişti (İbn Miskeveyh, 2016, s. 258; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 529-530).

Merdâvîc Cürcân'a hâkim olduktan sonra şehre vali olarak Serhâb (Surhâb) b. Bâvis'i tayin etti. Ebû'l-Kâsım b. Bâncîn'in oğlunun dayısı¹⁸ olan bu şahıs aynı zamanda onun vekili durumundaydı. Böylece hem Cürcân'ı hem de Taberistân'ı hâkimiyeti altına alan Merdâvîc, bölgede Ebû'l-Kâsım b. Bâncîn'i gibi güçlü birini vali olarak tayin edip, 316 (928-929) yılında zafer ve ganimetlerle Taberistân'dan ayrılarak İsfahân'a gitti (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s.530; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 560).

Mâkân b. Kâkî'ye gelecek olursak, Merdâvîc karşısında aldığı yenilgiler sonucunda Mâkân, Deylem'e giderek orada bulunan Ebû'l-Fazl es-Sâir'den yardım istemişti (İbn Miskeveyh, 2016, s. 258; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 530). Tam künyesi Ebu'l Fazl Cafer b. Muhammed olan bu şahıs es-Sâir-Fillâh unvanını kullanarak Deylem'e sığınan Zeydîler arasında imamlığını ilan eden ilk kişiydi. Bu yüzden Mâkân b. Kâkî, Taberistân'ı tekrar ele geçirmek için bölgenin eski hamilerinden yardım istemek zorunda kalmıştı (Rahmeti, 1392 hş., s. 88; Yaşaroğlu, 2012, s. 137; Yaşaroğlu, 2013, C. XLIV, 325). Ebu'l Fazl es-Sâir, Mâkân'ı iyi ağırlayarak kendisine gerekli desteği verip, ikisi birlikte Taberistân üzerine yürüdüler. Fakat Taberistân valisi Ebû'l-Kâsım b. Bâncîn, her ikisini de mağlup edince başarısız olup geri çekilmek zorunda kaldılar. Ebu'l Fazl es-Sâir Deylem'e geri dönerken, Mâkân kendisine daha güçlü bir müttefik bulmak için Nîşâbûr'a giderek Sâmanî Emîri Saîd Nasr b. Ahmed'in emrine girerek¹⁹ ondan yardım istedi. Nasr b. Ahmed de Mâkân'a gerekli yardımlarda

¹⁸ İbnü'l-Esîr (İbnü'l-Esîr, 2016, C. 6, s. 530)'ın Türkçe tercümesinde sehven Serhâb b. Bâvis'in Belkâsım'ın dayısının oğlu yani kuzeni olduğu belirtilmektedir. Zira orijinal metinde bu şahsın, Belkâsım, dayısının oğlu değil, oğlunun dayısı olduğu kaydedilmektedir. Bkz. (İbnü'l-Esîr, 1987, C. 7, s. 47).

¹⁹ İbn Miskeveyh'e göre Sâmanî (Horâsân) emiri, kendisine mektup gönderip, Mâkân'ı yanına davet etmiş ve bunun üzerine Mâkân'da onun yanına giderek emrine girmişti. Bkz. (İbn Miskeveyh, 2016, s. 154). Bununla birlikte Târîh-i Sîstân (Târîh-i Sîstân, 1381 hş., s. 302) adlı eserde Sâmanî Emîri Saîd Nasr b.

bulunarak onu, Horâsân ordularının kumandanı olan Ebû Bekir Muhammed b. Muzaffer b. Muhtâc'ın oğlu Ebû Ali Ahmed ile birlikte Taberistân'a gönderdi. Fakat müttetikler, Ebû'l-Kâsım b. Bâncîn'a karşı giriştikleri şiddetli bir savaşın ardından yenilerek Nîşâbûr'a geri dönmek zorunda kaldılar.

Mâkân b. Kâkî bu şekilde üst üste yenilgiye uğrayınca Taberistân'dan umudunu keserek Dâmğân'ı ele geçirmek üzere harekete geçti. Fakat Ebû'l-Kâsım b. Bâncîn'in orayı muhafaza eden el-Ceyş b. Ümidvâr'ın yardımına gelmesi sonucunda Mâkân emeline ulaşmadan Nîşâbûr'a geri döndü (İbn Miskeveyh, 2016, s. 258-259; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 530; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 560-561; Âştîyanî ve Pîrnîya, 1385 hş., C. II, s. 551; Usta, 2013, s.129).

Bu arada Mâkân b. Kâkî'nin Merdâvîc karşısında peş peşe aldığı bu yenilgiler ordusunda bulunan bazı Deylemliler'in ondan ayrılmasına neden olmuştu. Zira 934-1056 yılları arasında İran ve Irak'ta hüküm süren Büveyhîler'i kuran Ali b. Büveyh (İmâdüddeve), Hasan b. Büveyh (Rüknüddeve) ve Ahmed b. Büveyh (Muizzüddeve) adlı kardeşler kendisinden izin alarak hizmetinden çıkmış, sonrasında ise Mâkân'ın düşmanı Merdâvîc'in hizmetine girmişlerdi (İbn Miskeveyh, 2016, s. 258-259; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 530; Müstevfî-yi Kazvînî, 1364 hş., s. 408-409; Minorsky, 1932, s. 9; Gençtürk, 2021, s. 61-62).

Mâkân b. Kâkî'nin Kirmân ve Cürcân'a Hâkim Olması

Mâkân b. Kâkî, Taberistân'dan uzaklaşıp Nîşâbûr'a gittikten sonra Sâ mânî Emîri Saîd Nasr b. Ahmed'in kardeşleri Ebû Zekerîyyâ Yahyâ, Ebû Salih, Mansûr ve Ebû İshâk İbrahim tutuklu bulundukları hapisten kaçarak Buhârâ'da kendisine isyan etmişlerdi. Saîd Nasr b. Ahmed bu isyanı bastırmak için adamlarını görevlendirmesi sonucunda Nîşâbûr'da bulunan dönemin Horâsân orduları kumandanı Ebû Bekir Muhammed b. Muzaffer b. Muhtâc, Mâkân'ı Nîşâbûr'da yerine vekil bırakarak isyancılarla mücadele etmek için harekete geçmişti (317/929-930) (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 539-540; Usta, 2013, s.113-114).

Mâkân b. Kâkî Nîşâbûr'da kalıp şehri bir süre isyancılara karşı muhafaza ettikten (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 541) sonra Sâ mânîler'in hâkimiyetine girmiş olan Cürcân şehrine gitti (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 541; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 570; Usta, 2013, s.129-130).²⁰

Mâkân b. Kâkî, Cürcân'da bulunduğu sırada Hicri 322 (Miladi 933-934) yılında Sâ mânî Emîri Saîd Nasr b. Ahmed'in emri üzerine günümüzde İran'ın güneydoğusunda yer alan Kirmân üzerine yürümüştü. Zira şehir, o sıralarda emrinden çıkıp isyan eden Ebû Ali Muhammed b. İlyâs Kirmân şehrini ele geçirmişti. Mâkân b. Kâkî aldığı emir doğrultusunda kalabalık bir orduyla Kirmân'a gelerek, Muhammed b. İlyâs'ı mağlup ederek Kirmân'ı ele geçirip, şehri Saîd Nasr b. Ahmed adına yönetmeye başlamıştı (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 597; Usta, 2013, s.131; Bosworth, 1991, s. 115; Nazım, 1972, C. VII, s. 202).

Ahmed'in Mâkân'ı hiç sevmediği kaydedilmektedir.

²⁰ İbn İsfendiyâr, ayrıntıya girmeden sadece Mâkân ile Ebû Bekir Muhammed b. Muzaffer b. Muhtâc'ın Cürcân'da bulunduklarından bahsetmektedir. Bkz. (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 295).

Mâkân b. Kâkî, Kirmân'da ikamet etmeye başladıktan 1 yıl sonra ezeli düşmanı Merdâvîc, adamları tarafından öldürülünce, Ziyârîler'in başına kardeşi Veşmgîr geçmişti (İbn Miskeveyh, 2016, s. 291 vdd.; İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 295; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 613-618; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 567 vdd.). Bu gelişme üzerine Sâmânî Emîri Saîd Nasr b. Ahmed, Nîşâbûr'da bulunan Ebû Bekir Muhammed b. Muzaffer b. Muhtâc'a haber göndererek Kûmis'e gitmesini emretmişti. Ayrıca Kirmân'da bulunan Mâkân'a da haber göndererek Ebû Bekir Muhammed'in yanına gitmesini emretmişti (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 618). Zira Veşmgîr, Sâmânîler'e karşı harekete geçerek adamı Ebû'l-Kâsım Bâncîn'i Cürcân ve Taberistân üzerine sevk ederek Ebû Bekir Muhammed ile Mâkân'ı bölgeden uzaklaştırmış ve oraları 323 (935) yılında hâkimiyeti altına almıştı (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 295).

323 (934-935) yılında aldıkları emir doğrultusunda Mâkân b. Kâkî ile Ebû Bekir Muhammed Kûmis'te bir araya gelip, Cürcân ve Rey üzerine yürümek üzere harekete geçtiler. Mâkân çölü aşarak Dâmğân'a giderken, Ebû Bekir Muhammed de Dâmğân yakınlarında bulunan Bistâm şehrine ulaştı. Buna rağmen Ziyârî ordusu iki kuvvetin birleşmesini engellemişti. Şöyle ki Veşmgîr, Mâkân'ın Dâmğân'a ulaştığını haber alınca Ebû'l-Kâsım Bâncîn'i üzerine sevk etmişti. Bunun üzerine Mâkân o sırada Bistâm'da bulunan Ebû Bekir Muhammed'den yardım istemiş, fakat kendisine yardımcı olmak üzere kalabalık bir orduyu göndermişse de Mâkân yenilmekten kurtulamamıştır (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 295; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 618-619; Usta, 2013, s.132). Bu yenilgiyle birlikte Mâkân Cürcân'a ulaşmadan, Nîşâbûr'a dönmek zorunda kaldı (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 619; Gerdîzî, 1363 hş., s.195; Usta, 2013, s.132).

Mâkân b. Kâkî her ne kadar Nîşâbûr'a geri dönmüşse de Cürcân'ı ele geçirme emellerinden vaz geçmemişti. Şehri Ziyârîler adına yöneten Ebû'l-Kâsım Bâncîn'in 324 (935) yılında çevgân oynadığı esnada atından düşüp ölmesi (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 295; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 638; Gerdîzî, 1363 hş., s.195; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 123; Usta, 2013, s.132-133).), Mâkân'a emelini gerçekleştirmek için beklediği fırsatı vermişti. Zira Mâkân bu olayı haber alınca Ebû Bekir Muhammed'in oğlu Ebû Ali Ahmed'den izin alarak Cürcân üzerine yürüyüp şehri hâkimiyeti altına aldı (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 295; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 638; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 123; Usta, 2013, s.133). Bu arada konuya dair bilgi veren İbn Miskeveyh bu olayı farklı şekilde rivayet etmektedir. İbn Miskeveyh'e göre; Mâkân'ın Veşmgîr ile irtibata geçerek kendisinden Cürcân şehrinin hâkimiyetini istemiş, Veşmgîr de bunu kabul ederek, Cürcân'da bulunan Ebû'l-Kâsım b. Bâncîn'e haber göndererek şehri kendisine teslim etmesini emretmişti. Daha sonra ise Mâkân'ın isteği doğrultusunda Veşmgîr Sârîye şehrini de kendisine teslim etmişti. Bu durum ise aralarının düzeltilmesi ve dostluklarının kuvvetlenmesini sağlamıştı (İbn Miskeveyh, 2016, s. 408-409).

Mâkân b. Kâkî Cürcân'a hâkim olup, gücünü artırınca Sâmânîler'e karşı isyan ederek, Sâmânîler adına okunan hutbeyi kesmekle (İbn Miskeveyh, 2016, s. 409) birlikte Nîşâbûr şehrine saldırdı. O sıralarda şehirde bulunan Ebû Bekir Muhammed ise Mâkân'a karşı duramayarak Serahs'a doğru çekildi. Ancak buna rağmen Mâkân Nîşâbûr'da istediği desteği

bulamadı ve Cürcân'a geri dönmek zorunda kaldı (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 638; Hândmîr, 1380 hş., C. II, s. 359).

Mâkân b. Kâkî'nin Kirmân ve Cürcân'daki Hâkimiyetinin Sona Ermesi

Yukarıda Mâkân b. Kâkî'nin Kirmânâ hâkim olması ve sonrasında Sâ mânî Emîri Saîd Nasr b. Ahmed'den aldığı emir doğrultusunda Kirmân'dan Kûmis'e doğru harekete geçtiğinden bahsetmiştik. Mâkân Kirmân'dan ayrılınca bir zamanlar Sâ mânîler'in emrinde bulunan Ebû Ali Muhammed b. İlyâs bu durumu fırsat görerek Kirmân'a saldırmış ve Sâ mânî askerleriyle giriştiği savaşların ardından şehrin hâkimiyetini elde etmişti. Böylece Mâkân'ın Kirmân'daki hâkimiyeti 323 (935) yılında son bulmuştu (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 619).

Daha önce de belirttiğimiz gibi Mâkân b. Kâkî, Veşmgîr b. Ziyâr ile müttefik olduktan sonra Nîşâbûr şehrine saldırıp Sâ mânîler'e isyan etmişti. Bu olay üzerinden birkaç yıl geçtikten sonra, babası Ebû Bekir Muhammed b. Muzaffer b. Muhtâc'ın yerine Horâsân ordularının başına geçen Ebû Ali Ahmed, Mâkân'ı itaat altına almak üzere 328 yılının Muharrem (Ekim-Kasım 939) ayında Nîşâbûr'dan Cürcân'a doğru harekete geçti²¹ (İbn Miskeveyh, 2016, s. 409; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 30; İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 296; Gerdîzî, 1363 hş., s.337; Hândmîr, 1380 hş., C. II, s. 359). Mâkân b. Kâkî ise bu gelişme karşısında harekete geçerek Ebû Ali Ahmed'in harekât güzergâhında yer alan bütün su kaynaklarını kuruttu. Bunun üzerine Ebû Ali Ahmed yolunu değiştirip başka bir yoldan Cürcân üzerine yürüdü (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 30). Böylece Mâkân ve adamlarına fark ettirmeden Cürcân'a ulaşarak şehre yakın bir yerde ordugâhını kurarak şehri muhasara altına aldı. Ayrıca içerdekilerin her türlü yiyecek maddesine erişimini de engelledi (Miskeveyh, 2016, s. 409; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 30; Gerdîzî, 1363 hş., s. 337). Bunun üzerine Mâkân'a bağlı birçok kişi Mâkân'ı terk ederek Ebû Ali Ahmed'den emân dilemek zorunda kaldılar (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 30; Gerdîzî, 1363 hş., s. 337).

Mâkân b. Kâkî bu güç durum karşısında Rey'de bulunan Veşmgîr'den yardım istemiş, Veşmgîr de yardımcı olmak üzere ileri gelen kumandanlarından ve aynı zamanda Mâkân'ın maçası olan Şîrec b. Numân'ı askerleriyle birlikte yardıma gönderdi (Miskeveyh, 2016, s. 409; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VII, s. 30; İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 296, Âştîyanî ve Pîrnîya, 1385 hş., C. II, s. 551; Fûlâdvend, 1388 hş., s. 108) 296. Fakat Şîrec b. Numân şehre ulaştığında durumun vahametini görünce, bir çıkış yolu bulmak üzere Ebû Ali Ahmed ile Mâkân b. Kâkî arasında barış yapmaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştu (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 30). İbn Miskevey'e göre; Veşmgîr, Büveyhîler ile Ebû Ali Ahmed'in kendisine karşı birleştiği haberini alınca Mâkân'a mektup gönderip, Cürcân'ı Sâ mânîler'e teslim etmesini söylemişti. Bunun dışında Şîrec b. Numân'a da haber göndererek askerlerle birlikte geri dönmelerini

²¹ Târîh-i Sîstân'da Mâkân'a karşı Ebû'l Hüseyin Tâhir b. Muhammed'in harekete geçtiği, fakat Mâkân tarafından bozguna uğratılarak esir alındığı kaydedilmektedir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Târîh-i Sîstân, 1381 hş., s. 313-314).

emretmişti (İbn Miskeveyh, 2016, s. 409).

Tüm bu gelişmeler sonucunda Mâkân b. Kâkî Cürcân'dan ayrılıp Sârîye veya Taberistân'a gitmek zorunda kaldı ve böylece bir kez daha Cürcân Mâkân b. Kâkî'nin hâkimiyetinden çıkmış oldu. Ebû Ali Ahmed ise Cürcân'a hâkim olduktan sonra orada bir müddet ikamet edip şehirde yönetim işlerini yoluna koydu. Daha sonra da yerine vekil olarak İbrahmi b. Sîmcûr ed-Devâtî'yi bırakarak 329 yılı muharrem ayında (Ekim-Kasım 940) Cürcân'dan Veşmgîr'in hâkimiyetinde bulunan Rey'e doğru harekete geçti²² (Miskeveyh, 2016, s. 409; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 30-38; Âştîyanî ve Pîrnîya, 1385 hş., C. II, s. 552).

Mâkân b. Kâkî'nin Öldürülmesi

Yukarıda Ebû Ali Ahmed'in 329 (940) yılında Rey'e doğru harekete geçtiğinden bahsetmiştik. Kaynaklarda geçen bilgilere göre o sıralarda Fars ve Cibâl bölgesinin hâkimiyeti için Ziyârîler ile mücadele eden Büveyhoğulları'ndan İmâdüddele ile Rüknuddele sürekli olarak Ebû Ali Ahmed'e haber göndererek düşmanlarına karşı harekete geçmeye teşvik etmekteydiler. Ayrıca Ziyârîler'e karşı girişeceği bir savaşta kendisine yardımcı olacaklarını da vaad ediyorlardı. Aslında onların gayesi Rey'in Veşmgîr'in elinden alınması idi. Zira Ebû Ali Ahmed Rey'i alacak olursa hâkimiyet alanının genişleyeceği ve dolayısıyla Rey'e gerekli önemi veremeyeceğini ve en nihayetince şehri ele geçireceklerini düşünüyorlardı (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VII, s. 38; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 578). Gerçekte de öyle olmuştur. Nitekim bu olaydan bir yıl sonra Sâmanî ülkesinde meydana gelen taht değişikliği sonucunda Büveyhîler Rey şehrine hâkim olmakla birlikte Ebû Ali Ahmed'in şehri ele geçirme girişimlerini de sonuçsuz bırakmışlardır (Gençtürk, 2021, s. 247-248).

Veşmgîr b. Ziyâr tüm bu gelişmelerden haberdar olunca daha önce de belirttiğimiz gibi Taberistân'a çekilmiş olan Mâkân b. Kâkî'ye haber göndererek, Büveyh ve Sâmanîler'e karşı girişeceği savaşta yardımcı olmak için yanına çağırdı (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VII, s. 38; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 578; İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 292; Mar'aşî, 1345 hş., s. 74). Mâkân da amcasının oğlu Hasan b. Fîrûzân'ın Sârîye'de bırakarak Veşmgîr'in yanına gitmek üzere harekete geçti (İbnü'l-Esîr, 2016, C. VII, s. 38; İbn Haldûn, 2001, C. IV, s. 578; İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 292; Mar'aşî, 1345 hş., s. 74; Âştîyanî ve Pîrnîya, 1385 hş., C. II, s. 552; Gençtürk, 2021, s. 247). Ebû Ali Ahmed ise müttefiki Büveyhîlerden Rüknuddele b. Büveyh ile İshakâbâd'da bir araya geldi. Bunun üzerine Mâkân ve Veşmgîr'de İshakâbâd'a gittiler. Böylece her iki ordu da 21 Rebîülevvel 329 (24 Aralık 940) yılında savaşmak üzere karşı karşıya gelerek savaş düzenine geçti. Bu noktadan sonra savaşın gelişimi hakkında kaynaklarda iki farklı rivayet geçmektedir.

İbn Miskeveyh ve İbnü'l-Esîr'e göre; Veşmgîr ordunun ihtiyaçlarını temin işiyle uğraşırken, Mâkân b. Kâkî savaşı idare etmeyi üstlenerek askerlerini ordunun merkezine

²² İbn İsfendiyâr, ayrıntıya girmeden Ebû Ali Ahmed'in Veşmgîr'in hâkimiyetinde bulunan Rey'i ele geçirmek üzere harekete geçtiğini kaydetmektedir. Bkz. (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 297).

yerleştirmişti. Veşmgîr'in askerleri ise sağ ve sol kanatlarda yer almıştı. Buna karşın Ebû Ali Ahmed bütün ordusunu süvari birliklerden oluşturarak, bunlara ilk olarak Mâkân'ın idaresinde bulunan düşmanın merkez kuvvetlerine şiddetli bir şekilde saldırılarını, buna karşın düşmanın sağ ve sol kanatların merkez kuvvetlerine yardıma gelmesini engellemelerini emretmişti. Sonrasında ise askerlerine yavaş yavaş geri çekilerek düşmanın merkez kuvvetlerini üzerlerine çekmelerini emretmişti. Askerler de aldıkları bu emir doğrultusunda hareket ederek bir süre savaştıktan sonra yenilmiş gibi geri çekilmişlerdi. Onların bu şekilde geri çekildiklerini gören Mâkân ve askerleri, bunun düşmanın bir hilesi olduğunu bilmeden düşmanın kaçtığını zannederek bulundukları yeri derk ederek onların peşinden gitmişlerdi. Nitekim Mâkân'ın ordunun düzenini bozarak yerini terk etmesiyle birlikte Ebû Ali Ahmed, bütün askerlerine düşmanın merkez kuvvetlerine saldırılarını emretmiş ve bu şekilde düşmanın çember içine alarak onlara ağır kayıplar verdirmişti. Bu durumu gören Mâkân b. Kâkî atından inerek savaşı yaya olarak sürdürmüşse de alına isabet ederek miğferini ve kafatasını delerek başının arka tarafından çıkın bir ok sonucunda savaş meydanında ölmüştü. Veşmgîr ise bu hadise sonucunda savaşa devam etmeyerek askerleriyle birlikte Taberistân'a kaçmıştı. Böylece Ebû Ali Ahmed Rey şehrini ele geçirmiş ve daha sonra da Mâkân'ın başını keserek, içindeki okla birlikte Sâmânî emîrine göndermişti. Mâkân'ın kesik başı 329 (940-941) yılına kadar orada kalmış ve bu tarihten sonra Bağdat'a gönderilmişti²³ (Miskeveyh, 2016, s. 410-411; İbnü'l-Esîr, 2016, C. VI, s. 38-39).

İbn İsfendiyâr ve Mar'aşî'ye göre ise; Ebû Ali Ahmed yönetimindeki Sâmânî ordusunun ilk saldırısından sonra Veşmgîr savaş meydanından kaçmıştı. Mâkân ise bin dört yüz Deylem ve Gılânlı muhafızıyla birlikte savaşmaya devam etmişti. Fakat muhafızları öldürüldükten sonra 20 Türk savaşıcı mızrak ve kılıçlarıyla Mâkân'a saldırarak onu öldürmüşlerdi. Ayrıca Deylemliler'in önde gelenlerinden birçok kişi de esir alınarak Buhârâ'ya gönderilmişti (İbn İsfendiyâr, 1396 hş., C. I, s. 297; Mar'aşî, 1345 hş., s. 73-74).

Bu arada Hamdullah Müstevfî-yi Kazvîni ve ondan nakil yapan Hândmîr, olaya dair ayrıntıya girmeden Ebû Ali Ahmed'in Sâmânî Emîri Saîd Nasr b. Ahmed'in emri doğrultusunda isyan eden Mâkân b. Kâkî'ye saldırarak onu öldürdüğünü, sonrasında ise kâtibine bu durumu Sâmânî emîrine az ama manası çok olan sözle söylemesini, bunun üzerine kâtibin de: "Mâkân ismi gibi yok oldu" şeklinde bir mektup yazdığını ve bu olayın 327 (938-939) yılında meydana geldiğini kaydetmektedirler (Müstevfî-yi Kazvîni, 1364 hş., s.380-381; Hândmîr, 1380 hş., C. II, s. 359).²⁴ Yine aynı şekilde Nizâmî Arûzî de kâtipliğin

²³ Miskeveyh ve İbnü'l-Esîr'de geçen bilgilere göre eskiden Mâkân b. Kâkî'nin hizmetinde bulunan ve sıralarda Bağdat'ı istila eden Beckem, Mâkân'ın öldürülmesi üzerine onun yasını tutarak taziyeleri kabul etmişti. Bu yüzden o hayatta olduğu süre zarfında Mâkân'ın başı Buhârâ'da kalmıştı. Fakat Beckem 329 (941) yılında ölünce kesik baş Bağdat'a gönderilmişti. Bkz. (Miskeveyh, 2016, s. 411-413-414; İbnü'l-Esîr, 2016, C. 6, s. 18-39-40).

²⁴ Bu konuda ayrıca bkz. (Fûlâdvend, 1388 hş., s. 138; Dihhudâ, 1377 hş., C. 13, s. 19979; Bosworth, 1991, s. 115; Nazım, 1972, C. 7, s. 202).

özelligi ve niteliğine dair bilgileri verirken bu olaya ve kâtibin: “Mâkân ismi gibi yok oldu”²⁵ şeklindeki mektubuna yer vermiştir (Nizâmî Arûzî, 2016, s. 28-29).

Bu kaynaklar dışında Gerdîzî de ayrıntıya girmeden Mâkân b. Kâkî ile Ebû Ali Ahmed arasında meydana gelen savaşta Mâkân’ın öldürüldüğü ve başının Buhârâ’ya gönderildiğini ve sonrasında Bağdat’a gönderildiğini kaydetmektedir (Gerdîzî, 1363 hş., s. 337).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi meydana gelen olaylar neticesinde öldürülen Mâkân b. Kâkî; Gîl ve Deylemliler arasında cesareti ve savaşçılığı ile ön plana çıkmıştır. (Miskeveyh, 2016, s. 408-409; Nizâmî Arûzî, 2016, s. 28). Özellikle onun hem cesareti hem de Deylemliler’e özgü birtür mızrak olan ve zûbîn²⁶ olarak adlandırılan bu savaş aletini etki bir şekilde kullanması XI. yüzyılda yaşamış ünlü İranlı şair Katrân-i Tebrîzî ile XII. yüzyılda yaşamış Hâkânî-yi Şîrvânî’nin şiirlerinde yer almıştır (Fûlâdvend, 1388 hş., s. 120-140).

Onun ölümünün ardından, geride bıraktığı mirasını daha önce de belirttiğimiz gibi Sârîde kendi yerine vekil olarak bırakmış olduğu Hasan b. Fîrûzân devralarak, Mâkân’ın oğlu Muhammed’i de hizmetine almıştı (İbnü’l-Esîr, 2016, C. VI, s. 55-56-136). Böylece Kâkî hanedanı Mâkân’ın ardından bu şekilde varlığını muhafaza etmiştir.

Sonuç

Deylemlî kumandanlar ve askerler İran’da başlayan İslâm fetihlerinin ardından özellikle bölgede varlık gösteren Abbâsîler, Sâ mânîler, Bâvendîler ve Taberistân Zeydîleri’nin hâkimiyet sahasına dönuşen Deylem, Taberistân ve Cûrcân’da varlık göstermeye başlamışlardır. Bunların başında ise Mâkân b. Kâkî’nin mensup olduğu Fûlâdvend hanedanlığına mensup olan Kâkî b. Numân ve kardeşleri Fîrûzân ile Leylâ gelmekteydiler. Bunlar Zeydîler’in hizmetinde bulunarak Sâ mânîler’e karşı onların saflarında savaşmışlardır. Fakat farklı tarihlerde meydana gelen savaşlarda her üç kardeşte öldürülmüşlerdir. Onların ölümlerinin ardından hanedan adına siyasî faaliyetleri Kâkî’nin oğlu Mâkân yürütmeye başlamıştır. Bu durum ise Deylemliler’in tarih kitaplarında daha fazla yer almalarına imkân sağlamıştır. Zira Mâkân iktidarı devraldıktan sonra Zeydîler’in himayesinde ilk olarak Taberistân’da daha sonra ise Rey şehrinde varlık göstermeye başlamıştır. Aynı şekilde bir zamanlar onun hizmetinde bulunan Deylemlî kumandan Esfâr b. Şîreveyh, Büveyhîler’i kuran Ali b. Büveyh (İmâdüddevle), Hasan b. Büveyh (Rûknüddevle) ve Ahmed b. Büveyh (Muizzüddevle) adlı kardeşler ile Merdâvîc b. Ziyâr da siyasî bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamışlardır.

Taberistân’da özellikle Zeydîler’in ve Bâvendîler’in zayıflamasıyla birlikte güç elde etmeye başlayan Mâkân b. Kâkî başta olmak üzere diğ er Deylemlî kumandanlar bu sefer

²⁵ Nizâmî Arûzî bu cümleyi şu şekilde açıklamaktadır. “Ma- ما” dan yokluk anlamı hasıl oldu ve “Kan- كان” dan fiili mazi. Farsça öyle idi ki “Mâkân- ماکان” kendi adı oldu yani yok oldu. Bkz. (Nizâmî Arûzî, 2016, s. 29).

²⁶ Zûbîn, Deylemliler’in savaşlarda düşmanlarına karşı etkili bir şekilde kullandıkları sapı kısa, iki ucu sivri bir tür mızraktır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Gençtürk, 2021, s. 355-356).

kendi aralarında iktidar mücadelesine girişmeye başlamışlar ve bu mücadelede Sâ mânîler'in desteğini alan kumandan rakibine karşı üstünlük sağlamıştır. Özellikle Mâkân b. Kâkî ile Sâ mânîler'in desteğini alan Esfâr b. Şîreveyh bu mücadelenin ilk halkasını oluşturmuşlardır. Nitekim Mâkân'a karşı Sâ mânîler'in desteğini alan Esfâr, onu yenerek Taberistân bölgesinden uzaklaştırmıştır. Daha sonra bu bölgelere Merdâvîc hâkim olunca, o da aynı şekilde Mâkân'nın bölgeye yaklaşmasına izin vermemiştir. Mâkân ise bu duruma son vermek için Sâ mânîler'in hizmetine girmiş ve onlardan aldığı güçle hem Taberistân'a hem de Kirmân'a hâkim olup, buraları Sâ mânîler adına yönetmiştir. Fakat bir süre sonra iktidar sevdasına kapılıp Sâ mânîler'e isyan edince, iktidardan uzaklaştırılarak öldürülmüştür.

Sonuç olarak şunu söyleye biliriz ki; Taberistân siyasî bir güç olarak ortaya çıkan Mâkân b. Kâkî Sâ mânîler'e tâbi olduğu andan itibaren hem hâkimiyet alanını hem de gücünü kurumayı başarmıştır. Fakat o da kendinden önceki Deylemli kumandanlar gibi Sâ mânîler karşısında durunca öldürülmekten kurutulamamıştır. Böylece onun Taberistân ve etrafındaki siyasî faaliyetleri daha sistematik ve kurumsal bir hâl alamadan sona ermiştir.

Extended Summary

Abû Mansûr Mâkân's father (Kâkî) and uncles (Fîrûzân, Leylâ, Şîrec Vehsûdân) belonged to the Fûlâdwand tribe, one of the leading tribes of the Deylemites. In the historical process, Mâkân and his family formed an alliance with the Zeydîs of Tabaristân and fought against the Sâ mânîds, one of the main actors of the period, and Mâkân b. Kâkî distinguished himself during these struggles and took part in the stage of history as a subject to both the Zeydîs of Tabaristân and the Sâ mânîds.

After the death of his uncle Leyla b. Numân, who was the leader of the Deylemites, Mâkân b. Kâkî gathered the Deylemites around him. Afterwards, he increased his power and acted together with the Zeydîs of Tabaristân in a struggle for sovereignty in Tabaristân and dominated Âmul, one of the important cities of the region. In addition, after the death of Hasan b. Ali al-Utrûş, the leader of the Zeydîs of Tabaristân, he intervened in the intra-dynastic struggle for the throne and expanded his sphere of influence and dominated the city of Rey, one of the important cities of the Jibâl region in Iran. As a result of all these developments, Mâkân b. Kâkî confronted the Sâ mânîds and was defeated by one of his former men, the Deylemite commander Esfâr b. Şîreveyh, who fought on their behalf, and was expelled from the city of Rey. Despite this, Mâkân b. Kâkî, who did not give up his struggle, retreated to Deylem and increased his power with the men he gathered around him and dominated first Âmul and then Tabersitân.

After Mâkân b. Kâkî dominated Tabersitân and Âmul, he made an agreement with the Deylemite commander Merdâvîc b. Ziyâr and increased his power by eliminating his enemy Esfâr b. Shîraway. However, because of these developments, he had to fight with Merdâvîc b. Ziyâr for the sovereignty of Tabarestân and Jibâl regions, and as a result of this struggle, he lost the sovereignty of Tabarestân and Jibâl in 316 AH (928/929 AD). Although

Mâkân b. Kâkî sought the help of the Zeydîs, who were the former patrons of the region, to recapture these places, he was not successful.

After all these failures, Mâkân b. Kâkî had to take refuge with the Sâ mânîds, one of the leading states of the period, to find a stronger ally for himself and swear allegiance to them. After this allegiance, Mâkân b. Kâkî was assisted by the Sâ mânîd Amîr Saîd Nasr b. Aḥmad and he first dominated Cürcân and started to rule the city on behalf of the Sâ mânîds. Then, in accordance with the orders he received, he marched on Kirmân, which is in the southeast of Iran today, in 322 AH (933-934 AD) and defeated Muhammad b. Ilyâs, who ruled in the city, and captured Kirmân.

After Mâkân b. Kâkî became a subject of the Sâ mânîds and ruled the cities of Cürcân and Kirmân, he lost both Kirmân and Jurjân because of the wars between the Ziyârîds and the Sâ mânîds and had to retreat to Nîşâbü. Mâkân b. Kâkî, while he was there, acted against the Ziyârîds to seize Jurjân, but he was not successful. As a result, he renounced his subordination to the Sâ mânîds, made an agreement with the Ziyârîd ruler Veşmgîr b. Ziyâr, and regained control of Jurjân. After Mâkân b. Kâkî became the ruler of Cürcân, he started to act together with the Ziyârîds against the Sâ mânîds. This situation led to his downfall. When the Ziyârîds asked for Mâkân b. Kâkî's help in the war against the Büveyhs and the Sâ mânîds for the control of the Jibâl region, Mâkân mobilised from Jurjân and joined the ranks of Veşmgîr b. Ziyâr. However, in the battle that took place between the two sides in 329 AH (940 AD) in Ishakâbâd near Rey, although Mâkân b. Kâkî fought heroically, he was not saved from being killed.

Kaynakça

- Âştîyanî, A. İ.&Pîrnîya, H. (1385 hş.). *Târîh-i kâmil-i İran (ez guzeşte tâ be îmrûz)* (C. II). (be ihtimâm-i Saîd Kâanî). Tahran: İntişârât-i Gülistânî Şâîrân.
- Âzer, P. T. (1392 hş.). *Deylemîyân der gostere-yi târîh-i İran (Hukûmethâ-yi mehellî, Âl-i Ziyâr, Âl-i Büveyh)*. Tahran: İntişârât-i Sâzmânî Mutâla'a ve Tedvîn-i Kitâb-i Ulûm İnsânî-i Danişgâhhâ.
- Bosworth, C. E. (1991). Makân b. Kâkî. *The Encyclopaedia of Islam* (VII, s. 125). Leiden: E. J. Brill.
- el-Mesudî. (2005). *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher* (C. IV). (Kemâl Hasan Mer'î, Tahrîk). Beyrut: el-Mektebetü'l Asrîyye.
- es-Sâbî. (1987). *Kitâbu'l-müntezâ mine'l cüzî'l-evvel mine'l kitâbu'l-ma'rûf bi't-Tâcî fî aḥbârî'd Devleti'd Deylemiyye, (Aḥbârü E'immeti'z-Zeydiyye fî Taberistân ve Deylemân ve Cîlân içinde)*. (Wilferd Madelung, Neşr.). Beyrut.
- Fûlâdvend, İ. (1388 hş.). *Deylemîyân ve Emîrân-i Fûlâdvend*. Tahran: İntişârât-i Bünyâd-i Mevkûfât-i Mahmud Efşar.
- Gençtürk, C. (2021). *İran Büveyhîleri (322-448/934-1056) (siyaset, idarî teşkilât ve sosyo-kültürel hayat)*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- _____. (2024). Deylemli kumandan Esfâr b. Şîreveyh ve faaliyetleri. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, (72), 49–56.

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3720416>.

Gerdiî. (1363 hş.). *Zeynül ahhâr* (Abdülhay Habîbî, Neşr.). Tahran: Dûnyâ-yi Kitâb.

Hamdullah Müstevfî-yi Kazvînî. (1364 hş.). *Târîh-i güzîde* (Abdülhüseyn Nevâ'î, Neşr.). Tahran: Müessesesi-yi İntişârât-i Emîr Kebîr.

Hândmîr. (1380 hş.). *Târîh-i habîbü's-sîyer fî ahhârî efrâdî'l-beşer* (C. II). Muhammed Debîr Siyakî (Neşr.). Tahran: İntişârât-i Hayyâm.

İbn Funduk (Ali b. Zeyd el-Beyhakî). (1317 hş.). *Târîh-i Beyhak*. Tahran: İntişârât-i Furûğî.

İbn Haldûn. (2001). *Târîhu İbn Haldûn* (C. IV). (Halil Şehhâde-Süheyl Zekkâr, Neşr.). Beyrut: Dârü'l-Fîkr.

İbn İsfendiyâr. (1396 hş.). *Târîh-i Taberistân* (C. I). (Abbâs İkbâl Âştîyânî, Neşr.). Tahran: İntişârât-i Esâtîr.

İbn Miskeveyh. (2016). *Tecâribü'l-ümem* (Kıvameddin Burslan, Çev., Mehmet Şeker-Rıza Savaş-Süleyman Genç-Ali Ertuğrul, Haz.). Ankara: TTK Yayınları.

İbnü'l-Esîr. (1987). *El-kâmil fî't-târîh* (C. VIII). (Muhammed Yûsuf ed-Dakkâr, Neşr.). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye.

_____. (2016). *El-Kâmil Fî't-Târîh* (C. VI-VII). (Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın, Çev.). İstanbul: Ocak Yayıncılık.

İslâmî, H. (1390 hş.). *Târîh-i Mâzenderân* (C. I). Sârî: İntişârât-i Şelfîn.

Madelung, W., (1975). The minor dynasties of Northern Iran. (R. N. Frye, Ed.) (C. IV). *The Cambridge history of Iran* içinde (s. 198-304). Cambridge: Cambridge University Press, Mar'aşî. (1345 hş.). *Târîh-i Taberistân ve Rûyân ve Mâzenderân* (Muhammed Cevâd Meşkûr, Muhammed Hüseyin Teshîbî, Muk.). Tahran: İntişârât-i Müessesesi-yi Matbûât-i Şark.

Merçil, E. (1979). Sîmcûrîler II: Sîmcûr ed-Devâtî. *Tarih Dergisi*, (32), 71-88.

_____. (1992). Bâvendîler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C.5, s. 214-215). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Minorsky, V. (1932). La Domination des Dailamites, *Publications de la Société des Études Iranniennes et de L'art Persan*, (3), 1-21.

Nazım, M. (1972). Mâkân. *İslam Ansiklopedisi* (C. VII, s. 102-103). İstanbul: MEB.

Rabino, H. L. (1365 hş.). *Mâzerendân ve Esterâbâd* (Gulâmali Vahîd Mâzenderânî, Trc.). Tahran: İntişârât-i İlmî ve Ferhengî.

Rahmetî, M. K. (1392 hş.). *Zeydiyye der İran*. Tahran: Pijûhişkede-i Târîh-i İslâm.

Strange, G. L. (2015). *Doğu Hilafetinin memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya)* (Adnan Eskikurt-Cengiz Tomar, Çev.). İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Târîh-i Sîstân (Anonim). (1381 hş.). (Muhammed Takî Behâr (Melik el-Şûera), Neşr.). Tahran: İntişârât-i Mu'în.

Tokuş, Ö. (2018). Taberistân Dağlarının Melikleri Bâvendîler (45-750/665-1349). *Tarihin Peşinde*, (20), 421-453.

https://www.tarihinpesinde.com/dergimiz/sayi20/M20_18.pdf.

Usta, A. (2013). *Türklerin İslamlaşma serüveni Sâ mânîler*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Yaşaroğlu, H. (2012). *Taberistan Zeydîleri*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları.

- _____. (2013). Zeydîler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (C. XLIV, s. 325). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Zerrînkûb, A. (1377 hş.). *Târîh-i merdum-i İran* (ez yâyân-ı sâsânîyân ta pâyân-ı Âl-i Bûveyh), (C. II). Tahran: Müessese-yi İntişârât-i Emîr Kebîr.

